

SZÜKSÉGSZERŰ-E A KÖZÖS JOGKEZELŐ SZERVEZETEK MONOPOLHELYZETE?

HIR ZSUZSANNA

„Egyetlen lépést sem szabad tennünk a gondolkodásban anélkül, hogy az iránt, amit kutatunk, át ne volnánk hatva a tisztelet érzésével.”

(Rudolf Steiner)

1. Bevezetés

A technikai, művészeti alkotások az emberiség megjelenésével szinte egyidősek. Azonban hogy azokat, illetve megalkotóit speciális szabályokkal szükséges védeni a jogfejlődés későbbi időszakában ismerték fel. Mindezekre értelemszerűen akkor kerülhetett sor, amikor a művek másolása, illetve nem szerző általi eladása egyre gyakoribb lett. Itt lehet megemlíteni a könyvnyomtatás elterjedését. A szellemi alkotások üzleti célokra történő felhasználása, illetve másolati lehetősége a XIX-XX. században jelentősen felgyorsult, s ennek megfelelően változott a jogi szabályozás is.¹

A szellemi alkotások védelmének joga ma a polgári jog egyik részterülete. Az alkotás, az alkotó emberi természet, mint az emberiség alapvető jellemvonása, az ember személyiségének meghatározó alkotóeleme. A klasszikus művészeti ágak, az irodalom, a zene és a képzőművészet alkotásai mellett, egyre szélesedett az a kör, amely a szerzői jogvédelem alá került. Ide sorolható például a szoftver, a gyűjteményes műként védelmet élvező adatbázis, a reklám. Ezek a szellemi alkotások legszélesebb körű oltalmát biztosító jogintézmény, a szerzői jog védelme alatt kerültek elhelyezésre.²

¹ LONTAI – FALUDI – GYERTYÁNFY – VÉKÁS: *Szellemi alkotások joga*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2006. 166.

² KISS ZOLTÁN – BANA ZSUZSANNA (szerk.): *Alapvető tudnivalók a szerzői jogról*. Budapest: Magyar Szabadalmi Hivatal, 2008. 48.

2. A közös jogkezelés³

A szerzői művek és a szerzői joghoz kapcsolódó szomszédos jogok fajtáinak minden egyes felhasználását nem célszerű külön-külön feljogosítani egyfelől a szerző, a szomszédos jogi jogosult, másfelől a mű leendő felhasználói által aláírt egyedi szerződésekkel. Az információs társadalom⁴ korában a szórakozás és a művelődés iránti keresletet ösztönző új technikai lehetőségek, eszközök, platformok a szellemi termékekhez való hozzájutást minden korábbi időszakhoz képest könnyebbé és olcsóbbá teszik. Így a szerzői és szerzői joghoz kapcsolódó jogok határokon átnyúló közös gyakorlása, annak hatékonysága napjainkban elismert gyakorlatnak számít.⁵

A közös jogkezelés gyakorlatilag egy-egy műtípus összes művére, a világrepertoárra vonatkozó összes felhasználási, engedélyezési vagy díjigény érvényesítési jogok egy kézbe helyezését jelenti. Legalábbis egy-egy ország és egy-egy felhasználási mód, mint például a sugárzás vagy hangfelvételre rögzítés tekintetében. A közös jogkezelést végző szervezetek létesítését, működését érintő nemzeti szintű szabályozást mindenütt kialakították, sőt a legtöbb tagállam rendelkezett a felügyeleti szervezetről is. Az Európai Unió tagállami közel egyharmada külön jogszabályban foglalta össze a közös jogkezelés szabályait, míg az általános európai jogalkotói gyakorlatnak a szerzői jogi törvényekben történő szabályozás tekinthető.

Ezzel szemben a közös jogkezelést, a közös jogkezelő szervezeteket érintő Európai Uniós vívmányok nem számottevők; a hatályos szerzői jogi tárgyú uniós irányelvek⁶ közül a műholdas műsorsugárzásra és a vezeték útján történő továbbközvetítésre alkalmazandó szerzői jogra és a szerzői joghoz kapcsolódó jogokra vonatkozó egyes jogszabályok összehangolásáról szóló, 1993. szeptember 27-i 93/83/EGK tanácsi irányelv⁷ (műholdas irányelv) tartalmazza az első legátfogóbb rendelkezéseket a közös jogkezelő szervezetek vonatkozásában. Az

³ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban Szjt.) 85. §

⁴ TATTAY LEVENTE: Az információs társadalom és az EU INFOSOC irányelve. *Magyar Jog* 8/2004. 497.

⁵ TATTAY LEVENTE: *A szellemi alkotások joga*. Budapest: Szent István Társulat, 2007.; valamint FALUDI GÁBOR: A szerzői jog és az iparjogvédelem belső korlátjai. *Jogtudományi Közlöny* 7/2006. 287.

⁶ A irányelvek csak egyes kérdésekben írja elő a tagállami jogot meghatározó szabályokat. A 2006/1105/EK-irányelv a bérleti jogról. A 2001/29/EK Infosoc-irányelv ösztönzi a „kollektív felhasználási szerződéseket”. A követő jogról szóló 2001/84/EK irányelv. A jogérvényesítésről szóló 2004/48/EK irányelv a közös jogkezelőket olyan személyekként határozza meg, mint amelyek jogosultak védelmező jogi intézkedéseket igényelni.

⁷ A Tanács 1993. szeptember 27-i, a műhold útján történő sugárzásra és a vezeték útján történő továbbközvetítésre alkalmazandó egyes szerzői jogi szabályok összehangolásáról szóló 93/83/EGK irányelve, HL L 248, 1993. október 6., 15.

elmúlt években újra felerősödtek a viták a közös jogkezelést végző szervezetekre vonatkozó uniós szintű, harmonizált szabályozás szükségességéről, a jogi szabályozás módjáról, különösen az Európai Bizottság 2005 októberében elfogadott, online zeneszolgáltatással összefüggő ajánlása kapcsán.⁸

A Bizottság és az Európai Bíróság már a hetvenes évek elejétől kezdődően versenyjogi megközelítésben foglalkozott a közös jogkezelésre vonatkozó alapelvekkel.⁹ Ennek során a közös jogkezelő szervezeteket három oldalról vizsgálták: a) a közös jogkezelő szervezetek és a tagjaik közötti viszonyban; b) a közös jogkezelő szervezetek és a felhasználók viszonyában, valamint c) a különböző közös jogkezelő szervezetek kölcsönös viszonyaiban.

A Bizottság 2006 elején eljárást indított a CISAC,¹⁰ illetve azon nemzeti közös jogkezelő szervezetek ellen, amelyek a CISAC tagjai. A Bizottság vizsgálata során arra a megállapításra jutott, hogy a CISAC modellszerződesei, továbbá azoknak a bilaterális szintű változatai olyan rendelkezéseket tartalmaznak, amelyek bizonyos felhasználási módok tekintetében – így a zenének az internet, a műhold és a vezeték útján történő közvetítése kapcsán – az EUMSZ versenykorlátozó¹¹ üzletpolitikát tiltó rendelkezésébe ütköznek. A Bizottság három kérdést vizsgált:

- a) a szerzők kötelezettsége, hogy jogaikat kizárólag a nemzeti közös jogkezelő szervezetekre ruházhatják át;
- b) a felhasználóknak a nemzeti közös jogkezelő szervezettől beszerzett engedélye: vajon ez kizárólag a hazai területre korlátozódik-e;
- c) a szerződések „hálózati hatásai”, vagyis az, hogy a tagságból és a területhez kötöttségből fakadó korlátozások olyan abszolút kizárólagos pozíciót biztosítanak-e a közös jogkezelő szervezetek részére a hazai piacon, ami megakadályozza a közös jogkezeléssel foglalkozni kívánó vállalkozások piacra lépését.

⁸ A Bizottság ajánlása (2005/737/EK) (2005. május 18.) a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről.

⁹ A Tournier- és a Lucazeau-ügyekben az Európai Bíróság megállapította az EUMSZ 101. cikke (1) bekezdése alkalmazhatóságának hiányát a kölcsönös képviseleti megállapodások vonatkozásában. 110/88., 241/88. és 242/88. François Lucazeau és társai kontra Société des Auteurs, Compositeurs et Editeurs de Musique (SACEM) és társai [EBHT 1989. 02811. o.]

¹⁰ Szerzői Jogvédő Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (a továbbiakban CISAC) International Confederation of Societies of Authors and Composers and its EEA members. Lásd bővebben a kifogás közléséről szóló sajtóközlemény: MEMO/06/63 2006. február 7-én; a felajánlott vállalásokat az alábbi Internet címen: <http://ec.europa.eu/comm/competition/antitrust/cases/decisions/38698/commitments.pdf>; a Bizottság erről szóló sajtóközleményét: IP07/829 2007 június 14-én; és végezetül az ügyről szóló közleményt: Értesítés az 1/2003/EK tanácsi rendelet 27. cikkének (4) bekezdése értelmében a COMP/38698 – CISAC ügyben, Hivatalos Lap C 128., 2007. június 9. o. 0012+14.

¹¹ EUMSZ 101. cikk.

A Bizottság kiemelte, hogy a CISAC valamennyi közös jogkezelő szervezete kizárólagos pozícióval és saját portfólióval rendelkezik a nemzeti piacokon. Az egyes közös jogkezelő szervezetek közötti kölcsönös megállapodás biztosítja a multirepertoárt.¹² A közös jogkezelő szervezetek a multirepertoárt kizárólag a hazai piacon kínálhatják fel felhasználásra. A Bizottság kifogásának tárgya nem a kölcsönös megállapodás, hanem annak – a fentiekben már említett – versenykorlátozó rendelkezései voltak. Álláspontja szerint a közös jogkezelő szervezetek közötti verseny a jogdíjak csökkenését eredményezi, ami negatívan hat az európai kulturális vállalkozásokra, veszélyeztetve a kulturális sokszínűség fenntartását, és ellentmondásba kerül azon bizottsági politikával is, amely célul tűzi ki a kulturális sokszínűség ápolását.

2007 februárjában két kereskedelmi televíziós csatorna, a TV4 és a Kanal 5, valamint a svéd előadóművészek jogait védő társaság között a svéd versenybíróóság előtti alapeljárásban az eljáró bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett elő az Európai Bíróság előtt.¹³ Az ügy fő kérdése, hogy a televíziós csatornák által fizetendő díjazás kiszámítására a svéd előadóművészek jogait védő társaság által alkalmazott díjszabási modell összeegyeztethető-e az EUMSZ 102. cikkével. Mind a felek, mind az eljáró bíróság álláspontja szerint az alábbiakban röviden felvázolandó tényállás az EUMSZ 102. cikke alkalmazhatóságához szükséges mértékben érinti a kereskedelmet, amelyben az érintett piac a szerzői jog által védett zenei művekhez televízión keresztül történő hozzáférést biztosító piac. A svéd előadóművészek jogait védő közös jogkezelő szervezet ezen a piacon de facto erőfölényes helyzetben van. A domináns pozíciójával visszaél azáltal, hogy az említett hozzáférési jogért olyan díjszabási modellt alkalmaz vagy érvényesít a zeneművekhez a nagyközönség részére sugárzott televízióadásokon keresztül való hozzáférés joga fejében, amely alapján a díjakat a televíziós csatornáknak a nagyközönség részére sugárzott ilyen televízióadásokból származó bevétele arányában számítják ki. Megjegyzendő, hogy a közös jogkezelő szervezet a svéd közszolgálati műsorsugárzó szervezetek irányában átalányösszeget alkalmaz. Ezáltal a zeneművek tényleges felhasználása nincs kihatással az előre megállapított összegre. A svéd szerzői jog a rádió- és televízió szervezetek műsorközvetítései vonatkozásában egy kiterjesztett kollektív engedélyezési rendszert ismer el. A kiterjesztett kollektív engedély kollektív megállapodási rendszert képez, amely a svéd előadóművészek jogait védő társaságnak de facto kizárólagos jogot biztosít a zeneszerzők televíziós csatornákkal kapcsolatos képviselőre.¹⁴

¹² Globális zenei portfóliót.

¹³ Kanal 5 Limited TV 4 Aktiebolag kontra Föreningen Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (Stim) C-52/07 sz. ügy. C-52/07. Kanal 5 Ltd és TV 4 AB kontra Föreningen Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (STIM) upa [EBHT 2008. I-09275. o.].

¹⁴ Ők a zeneszerzők nevében olyan megállapodásokat kötnek, amelyek alapján előbb beszedik,

A Bizottság 2007. március 23-án Magyarország részére felszólítást küldött, amelyben azt kifogásolta, hogy az Szjt. – közös jogkezelő szervezetek által végzett tevékenységet jog- és műsortípusonként országosan egyetlen szervezetre korlátozó – 86. §-ának (2) bekezdése nem egyeztethető össze az EUMSZ 49. és 56. cikkei által meghatározott letelepedés és szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkozó rendelkezésekkel.¹⁵ A Bizottság szerint a hivatkozott rendelkezés diszkriminatívnak minősíthető, mivel kizárja, hogy a más tagállamokban bejegyzett közös jogkezelő szervezetek Magyarországon is felkínálhassák szolgáltatásaikat, illetve a más tagállamban vagy Magyarországon letelepedett jogosultak Magyarország területén igénybe vehessék az e szervezetek által nyújtott szolgáltatásokat, és így nem megengedett módon korlátozza a szolgáltatásnyújtás szabadságát. Az Szjt. 86. §-ának (2) bekezdése a szolgáltatásnyújtást azáltal formálisan valóban korlátozza, hogy úgy rendelkezik: országosan csak egy-egy egyesület vehető nyilvántartásba. A szabály hatálybalépése óta folyamatosan alakuló gyakorlat értelmében azonban ma már azt ténylegesen nem tudja kizárni, hogy a más tagállamokban bejegyzett közös jogkezelő szervezetek Magyarországon is felkínálhassák szolgáltatásaikat. A gyakorlatban e rendelkezés nem akadályozza azt sem, hogy több országra kiterjedő engedélyt szerezzenek a felhasználók, ahogyan értelemszerűen a kölcsönös képviseleti szerződések alapján ma már az sincs kizárva, hogy a Magyarországon letelepedett jogosultak akár Magyarország területén is igénybe vehessék az e szervezetek által nyújtott szolgáltatásokat.¹⁶

A Bizottság számára adott magyar válasz hangsúlyozza, hogy az Szjt. közös jogkezelési fejezetének egyes szabályai – így a 86. § (2) bekezdése is – a jogosultak önszerveződésén alapuló közös jogkezelés bevezetésére való átmenetet szolgálták, és ennek a célnak a teljesítéséhez arányos volt a korlátozás, amelyre ma már nem feltétlenül van szükség. Az Szjt. hivatkozott rendelkezése az átállás befejeződését követően ma már aránytalanul és szükségtelenül korlátozza a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás szabadságát, így Magyarország készséget mutat a korlátozás megszüntetésére az Szjt. olyan irányú módosításával, amely a jogosultak és a felhasználók érdekeinek szem előtt tartásával a jelenleginél rugalmasabb szabályozást alakít ki.

majd felosztják a díjakat.

¹⁵ FALUDI GÁBOR: A szerzői közös jogkezelés, mint szabályozott monopólium. *Infokommunikáció és jog*, 6. évf. 4. sz. (2009. augusztus) 126–135.

¹⁶ Példaként említhető a Viasat3 televíziós csatorna.

3. Közös jogkezelési típusok

Az egyes országokban a legkülönbözőbb jogi formákban jöttek létre és működnek a közös jogkezelő szervezetek. A jogi forma kiválasztása két dologtól függ: egyrészt attól, melyik a legelőnyösebb a szerzői és szomszédos jogok közös kezelésére, másrészt attól, hogy az adott ország jogrendszere mit tesz lehetővé, mit enged meg a jogosultaknak.¹⁷ Az első szempontnál több szempontot kell figyelembe venni a közös jogkezelés sajátosságaiból adódóan:

- egyfelől a jogkezelés érinti a jogosultak kizárólagos jogait, ezért pl. nekik az ügyek vitelére beleszólást kell adni, helyet kell biztosítani a szervezet vezető testületeiben;
- másfelől a jogkezelés a felhasználók felé irányuló tevékenysége – a monopolhelyzetből adódóan – versenyjogi kérdéseket is felvet.

Másképp fogalmazva, a közös jogkezelő egyesületek a felhasználók felé irányuló tevékenységéből és a jelenleg hatályos szabályozás szerinti de jure monopolhelyzetükből adódó jellemzők indokolják, hogy a jogszabály a nyilvántartásba vétel szigorú feltételeit a nemzetközi gyakorlatban támasztott szokásos követelményekkel összhangban határozza meg.¹⁸ Figyelembe kell venni azt is, hogy a hagyományos egyesületek a társadalmi szervezetek azon körébe tartoznak, amelyek elsődlegesen a jogosultak felé tevékenykednek, az alapszabályukban vállalt céljaikat szervezeten belül valósítják meg, ebből következően közhatalmi, hatósági feladatokat csak kivételesen láthatnak el. De mivel a közös jogkezelők felhasználók ezreivel állnak kapcsolatban, felhasználó védelmi szempontok is indokolják a szigorú nyilvántartásba vételi előírásokat. A fejlett piacgazdasággal rendelkező országokban a közös jogkezelő szervezetek leginkább magánjogi jogi személyek formájában jöttek létre.¹⁹ Ezeket a szervezeteket a tagság által választott vezető testületek irányítják. A demokratikus működésből fakadóan előfordulhatnak sűrűdások, érdekellentétek az egy társaságban lévő jogosulti csoportok között. Talán ezzel is összefügg, hogy a magánjogi alapú közös jogkezelő szervezeteket az állami szervek – jogrendszerenként eltérő mértékben – felügyeletük alá vonják, ellenőrzik. A fentiekből következően kijelenthető, hogy a több mint száz éves működés alatt kialakultak azok a közös működési szabályok, amelyek jellemzik e magánjogi alapokon létrejövő szer-

¹⁷ GYERTYÁNFY PÉTER: Tévúton az európai zenei közös jogkezelés. *Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle*, 4. évf. 6. sz. (2009. december) 5–34.

¹⁸ CSERBA VERONIKA – FICSOR MIHÁLY – HEPP NÓRA – KISS ZOLTÁN – MUNKÁCSI PÉTER – PENYIGEY KRISZTINA: *A közös jogkezelők által alkalmazott szerzői jogdíjak szerepe az audiovizuális szektorban: összefoglaló tanulmány*, (Szerkesztette: KISS MARIETTA) Budapest, 2007. május 17. (http://www.sztnh.gov.hu/szerzoijog/tanulmany/MeH_study_kjk_final_2007.pdf).

¹⁹ Egyesületek, szövetkezetek, gazdasági társaságok.

vezeteket. A szerzői jogi törvények által pontosan meghatározott és behatárolt szervezeti keretek lényeges hatással vannak a közös jogkezelő társaságok mozgásszabadságára.

Egy adott területre, vagyis a művek, a szomszédos jogi jogosultságok egy meghatározott csoportjára csak egy közös jogkezelőt lehet nyilvántartásba venni Magyarországon.²⁰ Az Szjt. továbbá meghatározza azokat az eseteket is, amikor a közös jogkezelés kötelező, azaz amikor az adott jogot, díjigényt kizárólag a közös jogkezelő útján lehet érvényesíteni²¹. A jogosultaknak ugyanakkor lehetőségük van arra, hogy indokolt esetben további jogok közös kezelésére is egyesületet alakítsanak, illetve – a tagságuk döntése alapján – a már meglévő, bejegyzett egyesületüket bízzák meg ezeknek a jogoknak a kezelésével.²²

Az Szjt. 2004. április 30-ig csak a kötelező közös jogkezelést és az önkéntes közös jogkezelést ismerte. Az Szjt. 2003. évi módosítása egy harmadik típust is létrehozott: a jogszabály által előírt olyan közös jogkezelést, amelyből a jogosultak megfelelő határidővel kiléphetnek. Ennek bevezetését az Szjt., valamint a BUE,²³ a TRIPS-megállapodás,²⁴ a WCT²⁵ és az európai uniós jog közötti összhang megteremtése indokolta. Kiterjesztett hatályú közös jogkezelésről akkor beszélünk, ha egy jogkezelő jogosult valamely felhasználást engedélyezni, illetve díjigényt érvényesíteni, és ha ezt megteszi, akkor a felhasználó jogosulttá válik azonos feltételek mellett a közös jogkezelő által érintett valamennyi

²⁰ Szerzői és szomszédos jogok kezelését végző egyesületek:

1. ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület,
2. HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület,
3. FILMJUS Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesülete,
4. Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Előadóművészi Jogvédő Iroda (MSZSZ-EJI),
5. Magyar Hanglezetkiadók Szövetsége (MAHASZ),
6. Magyar Reprográfiai Szövetség (RSZ),
7. Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete (MASZRE),
8. Repropress Magyar Lapkiadók Reprográfiai Egyesület (Repropress),
9. Magyar Irodalmi Szerzői Jogvédő és Jogkezelő Egyesület.
(<http://www.sztnh.gov.hu/szerzoijog/intezmenyek/magyar/>)

²¹ Kötelező közös jogkezelés.

²² Önkéntes közös jogkezelés.

²³ 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.

²⁴ Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonzatairól szóló Megállapodás (TRIPS). 1995. január 1-től hatályos TRIPS megállapodás mind a mai napig a legszélesebb körű szellemi tulajdonnal kapcsolatos megállapodás.

²⁵ A WIPO szerződések (WCT: WIPO Copyright Treaty és WPPT: WIPO Performances and Phonograms Treaty) megalkotására azért volt szükség, mert az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. évi Berni Egyezmény valamint a szomszédos jogok területén az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló 1961. évi Római Egyezmény már nem felelt meg a kor technikai követelményeinek. Mindkét szerződést 1996-ban fogadták el Genfben.

jogosult azonos műfajú művének felhasználására, akár tagja a jogosult a közös jogkezelő egyesületnek, akár nem. Az egyébként kiterjesztett hatályú kötelező közös jogkezelés esetén nincs választásuk a jogosultaknak, míg a kiterjesztett hatályú önkéntes jogkezelés – mint ahogyan az elnevezése is mutatja – úgy jön létre, hogy a jogosultak előbb önkéntesen létrehoznak egy közös jogkezelési rendszert, és annak hatályát terjeszti ki aztán a törvény a kívülálló jogosultakra megfelelő feltételek megléte esetén. Egy további nagyon lényeges különbség az, hogy a kötelező közös jogkezelés esetén nincs módjuk a jogosultaknak arra, hogy kivonják jogaikat a közös rendszerből, míg a kiterjesztett hatályú önkéntes közös jogkezelés esetén ezt a lehetőséget biztosítani kell. Amennyiben nem kötelező a közös jogkezelés, a jogosult megfelelő határidőben az egyesületnek eljuttatott írásbeli nyilatkozattal tiltakozhat művének vagy teljesítményének közös jogkezelése ellen. Erre nincs lehetősége a jogosultnak, ha a jogkezelés kötelező.

4. Szükségszerű a monopolhelyzet

A közös jogkezelés szükségszerűen, indokoltan piacuralmi helyzetet teremt, hiszen igazságos mértékű jogdíjakat a tömeges felhasználások körében csak közös képviselő útján lehet elérni. Szükség van ilyen szervezetre a műfelhasználókkal szembeni piaci ellensúlyként. A működés részletkérdéseit illetően is számos olyan vonást mutat, ami a szükséges koncentrációt bizonyítja. A Bizottság is kimondta, és felsorolta, hogy bizonyos műfelhasználási típusokra szükséges, hogy a jogok mindig egy kézben, egy társaságnál maradjanak.²⁶

A jogi monopólium megszüntetése egyes vélekedések szerint több problémát is okozhat. Egyrészt ha a jogtulajdonosok különböző szervezetekre bízhatják jogaik kezelését, azzal épp annak az előnye szűnik meg, hogy a jogosítást egyetlen vagy legalábbis kevés forrásból lehet megszerezni. Másrészt viszont gazdasági szempontból – és hosszú távon – a de jure monopolhelyzet megszüntetése nem jelenti a jogkezelők természetes monopoljellegének megszűnését, és egyes szerzők úgy vélik, a verseny kieroöltetése ezen a területen nem biztos, hogy a kívánt cél eléréséhez vezet. Annak veszélyét látják fennforogni, hogy az egész Európai Unióra kiterjedő szabadpiacon egyfajta oligopolikus helyzet alakul ki. Ez pedig – mint ahogyan az hazánkban is megfigalmazódott – veszélyeztetheti a kisebb országok nemzeti repertoárját.²⁷

2007 márciusában az Európai Parlament maga is amellet foglalt állást, hogy a Bizottság elképzelése veszélyeztetheti a kis, illetve közep nagyságú jogkezelő-

²⁶ FALUDI i. m. 126–135.

²⁷ TÓTH TIHAMÉR: *Az Európai Unió versenyjoga*. Budapest: Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2007.

ket, és hogy „a szerzők és Európa kulturális sokszínűségének érdekeit a legjobban egy tisztességes és átlátható versenyen alapuló rendszer bevezetése szolgálja.”²⁸ Érdekes a monopólium kérdésének vizsgálata egy másik szemszögből is. Az Európai Bizottság 2008-ban megjelent sajtóközleményében foglaltak szerint a digitális jogkezelés még erősebb monopólium kialakulásához vezethet, hiszen jellegét tekintve nem más, mint technikai monopólium. Ami önmagában nem jelent veszélyt, azonban kellően körülhatároltnak, ellenőrzöttnek és az egyes érdekekre tekintettel alkalmazottnak kell lennie. A közös jogkezelők monopolhelyzetét illetően jelenleg tehát az az elv látszik elfogadottnak, miszerint az európai elvárásoknak megfelelően lehetőséget kell nyújtani többféle jogosítási modell alkalmazására a piacon.²⁹

Az Európai Unióban ösztönzött ezen új rendszerben, főként hogy több közös jogkezelő is piacra léphet egy területen, rendkívül nagy hangsúlyt kap az átláthatóság kérdése is. Az átláthatóságot biztosítandó azonban a jogkezelők igyekeznek minél világosabbá és érthetőbbé tenni működésüket, így például mind a felhasználók, mind a jogosultak számára rendelkezésre állnak online számlógépek, amelyek segítségével kiszámíthatják a – külön megállapodás hiányában – általuk fizetendő jogdíjak, illetve a várható bevételek nagyságát. Emellett igen fontos, hogy bizonyos információk szolgáltatásának követelménye. A jogkezelőknek nem áll érdekükben szakítani ezzel a gyakorlattal, hiszen az egyes ügyfelekkel folytatott tárgyalások során előny, ha azok nem tudnak versenytársaik szerződéseinek részleteiről, esetleges jobb feltételeiről. Így a jogkezelők különböző feltételeket alkalmazhatnak a különböző ügyfelekkel szemben, ami az árdiskrimináció megengedett keretein belül nem jelent problémát, sőt a közös jogkezelők esetében széles körben elterjedt, negatív tartalom nélküli eszköz mindaddig, amíg az azonos kategóriába tartozó ügyfelek között nem történik hátrányos megkülönböztetés.³⁰

²⁸ Az Európai Parlament 2007. március 13-i állásfoglalása a Bizottság 2005. október 18-i, a jogszzerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről szóló ajánlásáról (2005/737/EC) [2006/2008 (INI)] C. pont.

²⁹ GYENGE ANIKÓ: A szerzői jogok korlátozásának általános szabályai: a három lépcsős teszt és értelmezése. *Jogtudományi Közöny*, 2006. május. 171–185.

³⁰ GYERTYÁNFY PÉTER: A magyar közös jogkezelés az Európai Unió követelményeinek tükrében: (a jogosultak és a közös jogkezelő viszonya). In *Liber amicorum. – Studia Gy. Boytha dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére*. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék, Budapest, 2004. 133–161. (a továbbiakban: *Liber amicorum*)

5. Közös jogkezelő szervezetek és a gazdasági verseny szabadsága³¹

A de jure és de facto monopolhelyzetben lévő közös jogkezelőkre nézve is megfogalmazódott az az elvárás, miszerint az Európai Unióban a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás szabadsága nem korlátozható.

Az uniós versenyjogi szabályok, mint belső integráció lényeges motorjai alapján a Európai Bizottság korán fellépett azzal az igénnyel, hogy miközben a szerzői és szomszédos jogok benne rejlő, elválaszthatatlan korlátozásait érintetlenül hagyja, addig de jure vagy de facto monopol helyzetben található közös jogkezelők bizonyos magatartásait megítélje. Tekintettel arra, hogy a digitális fejlődés felgyorsulásáig, sőt egészen napjainkig, a közös jogkezelők léte, a nemzeti jogok és a szerzői jog indokoltak bizonyos korlátozásokat, amelyeket nem tűrt el sok esetben a Verseny Főigazgatóság,³² de a közös jogkezelők hagyományosan „kivételezett” helyzetben voltak.

Versenyjogi szempontból megközelítve az Európai Bíróság a szellemi alkotások védelmét biztosító jogok által okozott problémával az uniós versenyjog kezdetén találkozott. Azonban már korán meg is találta a megoldást abba, hogy elválasztotta egymástól a szellemi alkotások jogának létezését a joggal való visszaéléstől.³³

A közös jogkezelőknek vannak bizonyos igényeik, amelyeket nehéz teljesíteni a hagyományos versenyszabályok alapján. Az első ilyen igénye a jogkezelőknek, hogy területükön monopolhelyzetben legyenek. Az nem volt vitatott, hogy a közös jogkezelők de jure vagy de facto monopolhelyzetben vannak a tagállamokban, és így az EUMSZ 102. cikk hatálya alá tartoznak, ha a joghatósági kritériumok teljesülnek. Ahol a problémák voltak az helyes magatartás meghatározása. Az érthető, hogy a közös jogkezelők jogdíjakat szedhetnek, azonban annak eldöntése, hogy mekkora legyen a jogdíj, a klasszikus versenypolitikai problémához vezet. Egyrészt a következetes joggyakorlat által is bizonyítva a szerzői és szomszédos jogok magában foglalt eleme a díjazás.³⁴ A uniós jog ugyanakkor tilalmazza a túlzó árazást. Annak eldöntése, hogy mi a helyes ár, vagy ha meghatároztuk, hogy egy ár túlzó, akkor mi a teendői, mai napig vita

³¹ BOYTHA GYÖRGY – BORONKAY MIKLÓS – CSEPELY-KNORR TAMÁS – SZILÁGYI PÁL: *A szerzői jogok közös kezelésének versenyjogi vonatkozásai. Különös tekintettel a technikai fejlődés által támasztott kihívásokra*. Versenyjogi Kutatóközpont, 2008. 193. (A kutatást támogatta a Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központja.)

³² Az Európai Unióban a tisztességes piaci verseny felett az Európai Bizottság szervezetében működő Verseny Főigazgatóság őrökdi.

³³ GYENGE ANIKÓ: *Viták a szerzői jogok közös kezelésének hatékony szabályozása körül. Infokommunikáció és jog*, 5. évf. 6. sz. (2008. okt.) 198–199.

³⁴ DETREKŐI ZSUZSA – PETRÁNYI DÓRA: *A közös jogkezelés – felhasználói szemmel. Infokommunikáció és jog*, 6. évf. 2. sz. (2009. április) 49–50.

tárgya. Különösen igaz ez a szellemi alkotások terén. Mindazonáltal az Európai Bíróság ítéleteiben elismerte, hogy annak ellenére, hogy a 102. cikk hatálya alá tartoznak a közös jogkezelők, ennek a helyzetnek a fennállása indokolt. Önmagában nem jelent problémát a szerzői jog lényege miatt a közös jogkezelők monopolhelyezete az online világban³⁵ egyre inkább megkérdőjelezhető és az Európai Bizottság meg is tette ezt. Számottevő joggyakorlatról, sőt igazából joggyakorlatról, e tekintetben nem is beszélhetünk, azonban az Európai Bíróság legújabb eseteiben már körvonalazni látszik azon megközelítést, hogy az online világban más elvek mentén kell megítélni a közös jogkezelőket. Lényegesen nehezebb helyzetben volt az Európai Bizottság a 101. cikk alkalmazásának vonatkozásában. Viszonylag egyértelmű volt, hogy az uniós piac lényegi céljával ellentétes terület, hiszen benne rejlik a szerzői jogi védelem rendszerében és a szerzői jogok kezelésének természetében. A jogfejlődés kezdeti szakaszában számos okra visszavezethetően elképzelhetetlen volt közösségi méretű közös jogkezelők megalakítása. Így a közös jogkezelők a lassan meginduló uniós piaci integráció ellenére szigorúan nemzeti alapon működtek továbbra is. A közös jogkezelők közötti együttműködésekkel eredő, és a legsúlyosabb versenyjogi jogsértések közé tartozó területi korlátozásokra ugyanakkor szükséges volt megoldást találni. Különös élessel jelentkezett a probléma a kölcsönös képviselési szerződések esetében, hiszen ilyen esetekben potenciális versenytársak közötti megállapodások születnek. Ugyanakkor a kölcsönös képviselési megállapodások pontosan azt érték és érik el, hogy a közös jogkezelők nem merészkednek más tagállamokba, mint a sajátjuk. Mindenesetre máig érvényesül az elgondolás, hogy a közös jogkezelők a hagyományos, „offline világban” nem képesek felügyelni a felhasználást, így együttműködésük elkerülhetetlen. Az „online világban” ez a helyzet azonban változóban van.³⁶

A Bizottság kifejezetten előnyben részesíti ugyanis a legújabb jogfejlődés alapján az olyan megoldásokat, ahol nő a közös jogkezelők hatékonysága amellett, hogy egyben korlátozott mértékű verseny is létrejön. Ezt továbbá megtámogatja azzal is az Európai Bizottság, hogy a digitalizáció³⁷ által teremtett lehetőségek immár az egyének, a szerzők számára is lehetővé tesznek korábban elképzelhetetlen szintű felügyeletet és rendelkezést a műveik felett. A modern technológiából eredő ezen lehetőségek immár önálló értékelési szempontot jelenthetnek egy magatartás megállapítása során.

³⁵ MUNKÁCSI PÉTER: A szerzői és a kapcsolódó jogok közös jogkezelése, a DRM-rendszer az Európai Unió belső piacán - új fejlemények a közösségi szintű szerzői jogi jogpolitikában. *Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle*, 9. évf. 4. sz. (2004. augusztus).

³⁶ SILKE v. LEWINSKI: A szerzői jogok kötelező közös jogkezelésének magyar szabályai a nemzetközi jog és az európai jog tükrében. *Jogtudományi Közlemény*, 2004. 59/7–8. 0021–7166.

³⁷ MEZEI PÉTER: *Digitális sampling és fájlcsere*. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. 255.

Egyértelműen állást foglalni nagyon nehéz,³⁸ és az hogy a versenyjogi szabályok alkalmazása hogyan alakul a jövőben még kérdéses. Az viszont biztos, hogy a közös jogkezelők reflektorfénybe kerültek. Nem csak közösségi, hanem nemzeti szinten is. Ez bár alapvető változást nem valószínűsít az offline közös jogkezelés esetében a versenyjogi gyakorlatban, a közös jogkezelők mégis alaposabb vizsgálatokra számíthatnak a jövőben. Az Európai Bizottság Versenyügyi Főigazgatósága hagyományosan rendkívül hatékony érdekérvényesítő, így a közelmúltban jelentkező ügyekben a közös jogkezelők nem kívántak formális, önálló Bizottsági határozatot, hanem inkább felhagytak a magatartással, vagy kötelezettségvállalást tettek. Ennek a jelentősége abban van, hogy maga az iparág is keresi a megoldásokat. A közös jogkezelők oldaláról is hasznosabb, ha ők állnak elő egy elfogadható alternatívával, mintha a Verseny Főigazgatóság teszi. A versenyjogi gyakorlat a jövőben akkor ölthet igazi formát, ha az Európai Bizottság megtalálja azt a modellt, amely alapján a digitális világ korában versenyeztetni kívánja a közös jogkezelőket.

A szellemi alkotások ösztönzése a magyar Szjt. preambulumban a szerzői jogi szabályozás céljai között szerepel, melyben a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvása, illetve a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei közötti egyensúly megteremtése és fenntartása a kitűzött cél.³⁹ A preambulumban kitér továbbá arra, hogy a szerzői jogi szabályozásnak az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is tekintettel kell lennie, gondoskodva egyidejűleg a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről. Valamennyi cél megvalósításakor figyelemmel kell lenni mind a nemzetközi, mind pedig az európai uniós szabályozásra is. A közérdeket, ezen belül a felhasználói érdekeket szolgálja a gazdasági verseny szabadsága, ami biztosítja a minél kedvezőbb feltételeket kínáló felhasználást, továbbá a tudományos és művészeti élet szabadságához való jogot.⁴⁰

³⁸ BOYTHA–BORONKAY–CSEPELY–KNORR–SZILÁGYI i. m. 193.

³⁹ Vö.: WCT (WIPO Copyright Treaty, Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény) preambuluma: „A Szerződé Felek [...] felismerve az egyensúly fenntartásának szükségességét a szerzők jogai és a szélesebb közérdek, különösen az oktatás, kutatás és információhoz való hozzájutás érdekei között...” Valamint Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (14) preambulumban bekezdését: „Ennek az irányelvnek az is célja, hogy ösztönözze a tanulást és a kultúrát a művek és más teljesítmények védelme által; ezzel párhuzamosan rendelkezni kell az oktatás és nevelés terén a közérdeket szolgáló kivételekről és korlátozásokról.”

⁴⁰ HORVÁTH PÉTER: A közös jogkezelés intézményéről. *Adóellenőrzés*, 1789–1868. 3. évf. 7. sz. (2009. június), 6–8. és A jogosulatlan felhasználás önmagában megalapozza a közös jogkezelő díjkövetelését. *Adóellenőrzés*, 3. évf. 7. sz. (2009. június) 13–14.

6. Konklúzió

A közös jogkezelők megjelenése szükségszerű volt, de sohasem problémamentes.⁴¹ Többször felmerült a rendszer tökéletesítését célzó vagy az egészet alapjaiban megkérdőjelező vélemény, aminek következtében tényleges változások is történtek a közös jogkezelés egyes modelljeiben.

A szerzői jog állandó és viszonylag gyors változásoknak van kitéve.⁴² Így ezen változások miatt a feladat annak biztosítása, hogy folyamatos összehangolódás kiegyensúlyozott és működőképes szabályozást eredményezzen. Ennek elérését, a világos elképzelés megalkotását az Európai Unió célul tűzte ki. Szorgalmazza az egyes érdekcsoportokra tekintettel megalkotott rendszer létrehozását. De viszont, hogy az ennek nyomán kialakuló rendszer mennyire lesz működőképes, az még kérdéses.⁴³

Az Európai Unió harmonizációs törekvéseinek jellemzője, hogy a jogkezelésre vonatkozóan legutóbb a Bizottság az ajánlás eszközét használta az eredetileg tervezett irányelv helyett.⁴⁴ Ezt követően az Európai Parlament állásfoglalásában kijelentette: „elfogadhatatlan, hogy az ajánlás szerinti megközelítést választották előzetes konzultációként, valamint a Parlament és a Tanács hivatalos meghívása nélkül, megkerülve ezzel a demokratikus eljárást.”

A helyzetet az bonyolítja, hogy az európai elvárások nagyrészt elméleti síkon mozognak, és több szempontból is nehéz a gyakorlatban megvalósítani őket. Egyrészt mert az egyes tagállamok jelenlegi rendszerei nagy eltéréseket mutatnak, emiatt igen nehéz feladat egy egységes európai szinten megalkotott elképzelésnek megfelelően átalakítani az egyes, az adott országra jellemző módszerek alapján működő jogintézményeket. Másrészt ezek az elméletben kimunkált megoldásoknak néha nincs világos gyakorlati alkalmazhatósága, illetve következménye.⁴⁵

A szerzői jog világának érdekcsoportjaira nézve összehangolt megoldást találni nem egyszerű feladat. Ennek a feladatnak a megoldását az jelenthetné, ha egyfajta szemléletváltással az új lehetőségekhez igazodó új modellek kidolgozásába fektetnénk az erőinket a közös jogkezelés területén.

⁴¹ POGÁCSÁS ANETT: A holland közös jogkezelési modell néhány tanulsága. *Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle*, 3. évf. 2. sz. (2008. ápr.) 20–34.

⁴² BOYTHA GYÖRGY: *A szerzői jogok átruházására irányadó jog meghatározásának és alkalmazásának kérdései*. In *Liber amicorum studia P. Gyertyánfy dedicata*. ELTE ÁJK, 2008. 101–138.

⁴³ LING DÁNIEL: *A közös jogkezelés nemzetközi összehasonlító elemzése – a Szerzői Jogi Fórum Egyesület évente kiírt Apáthy pályázatának pályaműve szakdolgozat*. 2009. 62.

⁴⁴ Soft law alkalmazása.

⁴⁵ FALUDI GÁBOR: *A közös jogkezelő szervezetek felhasználási szerződésai*. In *Liber amicorum i. m.* 81–104.